

Чернівецький державний університет
ім. Ю.Федьковича

На правах рукопису

СИЧ
Олександр Іванович

**ІММІГРАЦІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ
В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ
РОЗВИТКУ КАНАДИ (1900 - 1939 рр.)**

07.00.03 - Всесвітня історія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Чернівці 1994



00755844 (X)

AB 31.513

Робота виконана на кафедрі історії нового та новітнього часу

Чернівецького державного університету ім.Ю.Федьковича.

Офіційні опоненти: професор університету Є.м.І.Лойоли /США/,
іноземний член НАН України
Маркусь Василь Васильович;
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук
Євтух Володимир Борисович;
головний науковий співробітник
Інституту історії України НАН України,
доктор історичних наук
Варварцев Микола Миколайович.

Провідна організація - Інститут США і Канади
Російської АН

Захист відбудеться 23 грудня 1994 р. о 10 годині
на засіданні спеціалізованої Ради Д.07.01.02. в Чернівецькому
державному університеті ім.Ю.Федьковича за адресою: 274000,
м.Чернівці, вул.Кафедральна, 2 /14-й корпус/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Чернівецького
державного університету ім.Ю.Федьковича за адресою: 274000,
м.Чернівці, вул.Л.Українки, 23.

Автореферат розісланий "10 листопада" 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Ради

Жалоба І.В.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Необхідність наукової розробки даної теми видається важливою з ряду причин. З одного боку, історія XIX – XX ст. однозначно свідчить, що міграції як особливий вид переміщення /переселення/ людей стають все більш розповсюдженим і помітним явищем в економічному та суспільно-політичному житті багатьох країн світу, з другого боку, наукове осмислення цього феномену і його місця у світовій історії ні в концептуальному, ні в фактологічному плані не можна вважати завершеним. Причому, якщо міграції останніх десятиліть ставали об'єктом дослідження, то їх попередницям "подастило" значно менше, хоча, наприклад, на другу половину XIX – перші десятиріччя XX ст. припадає один з величезних в історії міграційних рухів, який охопив більшість країн Європейського й істотно позначився на розвитку низки країн Американського континентів. Саме про міграції кінця XIX – початку XX ст. відомий німецький економіст Д.Кучинський писав: "Велика еміграція з Європи мала виключне значення для розвитку світового господарства"¹. Більше того, міжнародні міграції вказаного періоду були водночас породженням і відображенням процесу інтернаціоналізації світової системи господарства, який тоді починався і спричинився, за думкою автора, до тих інтеграційних тенденцій, які так посилюлися наприкінці XX ст.

Своєрідним показником відсутності в нашій історичній науці цілісної картини міграційних рухів є те, що вони фактично не висвітлюються у відповідних програмах і підручниках з історії чи у лекційних курсах, які читаються в університетах. А втім, за своїми наслідками і значенням, міграції як історичне явище

¹ Кучинский Д. Очерки по истории мирового хозяйства. – М.:

цілком порівняні, на погляд дисертанта, з промисловою революцією та іншими епохальними подіями в історії нового та новітнього часу. Невипадково багато хто з зарубіжних істориків оцінюють ці міграційні рухи не тільки як феномен соціально-економічного характеру, але також розглядають їх як прояв експансії західної цивілізації, культури і цінностей західного суспільства тощо.

Тому в широкому значенні актуальність теми дисертації зумовлюється передусім назрілою потребою відтворення цілісної історії міграційних рухів, в якій імміграція до Канади посідає, безумовно, дуже помітне місце.

Важливість теми диктується, принаймні, ще декількома обставинами. Перша з них полягає в тому, що вивчення імміграції є необхідною передумовою для більш глибокого і повного усвідомлення особливостей історичного розвитку тих країн, які її приймали. Принагідно зазначимо, що канадське суспільство, як і американське, нерідко називають "суспільством іммігрантів", маючи на увазі не тільки історію його формування, яка нерозривно пов'язана з припливом переселенців із різних країн, але й той багатосторонній вплив, який імміграція справила практично на всі сфери життя цих держав. Вступ до книги "Древо канадської сім'ї", яка є офіційним виданням канадського уряду, має характерну назву - "Імміграція: ключ до канадської історії"^I. Ці слова дуже точно визначають одну з найбільш характерних рис історичного досвіду Країни кленового листа.

Таким чином, вивчення імміграції, яке становить самостійний інтерес, має разом з тим неабияке значення для вірного ро-

^I The Canadian Family Tree. Canada's Peoples. - Don Mills: Coppus, 1979.

зуміння багатьох специфічних рис, притаманних економічному, соціальному, демографічному, політичному, національному розвитку Канади в ХХ ст. Український вчений В.Б.Євтух слушно зауважив, що "вивчаючи основні події канадської історії, неможливо обійти питання участі в них іммігрантів і їх наслідків, які внесли величезний внесок в економіку і культуру країни, справили відчутний вплив на національний розвиток Канади"¹.

Доводиться, однак, констатувати, що в загальних працях з історії Канади, які виходили в СРСР, роль імміграції і, зокрема, її вплив на соціально-економічний розвиток цієї країни висвітлені вкрай недостатньо². Канадські фахівці, що природно, приділили цій проблемі більше уваги, не вдаючись, проте, до комплексного дослідження всіх сторін цього явища в їх взаємозв'язку й історичному контексті.

Слід підкреслити, що інтерес до вивчення імміграції та її місця в соціально-економічному розвитку Канади аж ніяк не є чисто академічним, бо визначається тією виключною роллю, яку відіграв феномен імміграції в канадській історії та еволюції канадського суспільства як такого. Справа в тому, що імміграція й пов'язані з нею проблеми продовжують перебувати в центрі уваги канадської громадськості. Це зрозуміло, бо імміграція для Канади - це не тільки історія, але й сьогодішня дійсність, більше того - невід'ємна частина національного буття. Як вписуються іммігранти в сучасний соціальний організм країни? Чи не призводить їх приплив до зниження життєвого рівня канадського населення, величез-

¹ Євтух В.Б. Историография национальных отношений в США и Канаде /60 - 70-е годы/. - Киев: Наук. думка, 1982. - С.123.

² Див., напр.: Канада. 1918-1945. Исторический очерк /Отв. ред. Л.В.Поздеева. - М.: Наука, 1976; Тишков В.А., Кошелев Л.В. История Канады. - М.: Мысль, 1982.

ним державним витратам, перенаселеності міст, забрудненню навколишнього середовища, заворушенням на ґрунті расових протиріч? Як стимулює імміграція систему соціального забезпечення приймаючої країни, розвиток її економіки? Посилують іммігранти соціальну напругу у суспільстві чи ні? Чи є майбутнє у політики етнічного плюралізму? Дебати з цих і інших подібних і велими актуальних для Канади питань, у ході яких висловлюються цілком протилежні погляди, не втихають^I.

В світлі цього звернення до історії імміграційної проблеми, що майже в усіх своїх основних аспектах, які викликають такий неослабний громадський інтерес, періодичні дискусії й суперечки, виникла саме в перші десятиріччя ХХ ст., видається важливим науковим завданням, якому притаманна і політична актуальність.

Ще одним моментом, який визначає актуальність запропонованої теми, є обрана парадигма, тобто спосіб розгляду імміграції як складової частини так званого людського фактору.

Останнім часом помітно зріс інтерес професійних істориків до аналізу кількісних і якісних характеристик демографічних процесів, до з'ясування їх місця в економічному та соціальному розвитку суспільства в минулому й нашому сьогоденні. В сучасних умовах стає все більш очевидним, що поглиблене і всебічне вивчення будь-якого суспільства, країни, регіону неможливе без дослідження людського фактору, під яким звичайно розуміють фізич-

^I New Faces in Crowd. Economic and Social Impacts of Immigration. A Statement by the Economic Council of Canada. - Ottawa 1991; The Immigration Dilemma /St.Globerman, editor. - Vancouver: The Fraser Institute, 1993; Ethnic Pluralism in Canada: Can it Work? An interview with Jean Burnet by Carol Bujeau // ICCS Contact... - Autumn 1990. - Vol.IX. - N 2. - PP.10-15.

ні та духовні здібності як окремої людини, так і певної сукупності людей і їх реалізацію в соціально значущій діяльності. Сама логіка історичного пізнання змушує уважніше придивлятися до таких компонентів суспільно-державного організму як його соціальна, демографічна й статевовікова структури населення, його професійний і національно-етнічний склад, трудова етика і особливості національної психології, географічне "розміщення" і соціальна мобільність. Це необхідно, тому що перераховані компоненти /як і деякі інші/ безпосередньо впливали і впливають на матеріальний і духовний поступ, обумовлюючи у кінцевому підсумку, динаміку історичного процесу на різних етапах розвитку людського суспільства. Так склалося, що вчені приділяли більше уваги впливу соціально-економічних, політичних, релігійних і інших чинників на демографічні характеристики суспільства. Але не менш актуальною науковою проблемою є з'ясування зворотнього впливу народонаселення на розвиток самого суспільства, зокрема соціально-економічного, бо значною мірою саме оптимальні параметри демографічних процесів обумовлюють темпи і якісний бік прогресу.

Принагідно зазначимо, що вивчення демографічного чи у більш широкому значенні - людського чинника, у всій різноманітності його зв'язків з іншими елементами, які складають обличчя суспільства, ще не стало предметом ретельного дослідження у вітчизняній історіографії, хоча на необхідність його наукової розробки неодноразово наголошувалося^I.

Враховуючи вищесказане, вивчення місця імміграції в історії Канади, в якій демографічний фактор завжди відігравав велику

^I Див., наприклад: Алексеев В.П. Актуальность неактуального // Вопросы истории. - 1988. - № 3. - С.50.

роль, представляє безперечний і значний науковий інтерес. Як відомо, ця країна утворилася як переселенська, і протягом всієї її історії імміграційні процеси дуже суттєво впливали на демографічний профіль канадського суспільства, що, у свою чергу, відбивалося на темпах економічного розвитку, напрямках соціального прогресу, формуванні його національно-етнічного складу, особливостях внутрішньополітичного становища. Тому канадська історія надає досліднику сприятливі можливості для вивчення багатогранного впливу імміграції на життя приймаючого суспільства, в тому числі в загальнотеоретичному аспекті.

Нарешті, крім великого науково-пізнавального значення, тема дисертації в сучасних умовах набуває і очевидної політичної актуальності й практичної цінності.

Посилення процесу інтернаціоналізації світового господарства і ринку праці суттєво посилило міграційні процеси, в тому числі в міждержавних і міжконтинентальних масштабах. В результаті цього демографічна ситуація в багатьох країнах нерідко складається безпосередньо внаслідок імміграції або відчуває її вплив. Це породжує часом складні етнодемографічні, етносоціальні та економічні проблеми. Відомий американський історик А.Шлезінгер в одному із своїх інтерв'ю справедливо зазначив: "Історія світу значною мірою являє собою історію змішання народів... Етнічне і расове різноманіття більш ніж коли-небудь стало характерним явищем нашого віку... Етнічні і расові конфлікти в набагато більшій мірі, ніж ідеологічні, стали вибухонебезпечною проблемою нашого часу"¹. Отже, проблема гармонізації міжнародних стосунків у поліетнічних державах набуває великого політичного значення. Ось чому вивчення історичного досвіду Канади,

¹ Цит. за: Шлезінгер А. Этническая обособленность // Америка. - 1992. - Июль. - С.12.

яка з багатьма проблемами, пов'язаними з масовою імміграцією, зіткнулася вже в перші десятиріччя нашого століття, може бути вельми корисним і повчальним.

Ще одна обставина підкреслює важливість даного міркування. Ми маємо на увазі посилення міграційних процесів внаслідок соціально-політичних змін у Східній Європі в 1989-1992 рр. і розвалу Радянського Союзу. Кількість мігрантів, яка доповнюється біженцями із районів етнічних конфліктів, постійно зростає. Для деяких новоутворених держав цього регіону, які перебувають нині у скрутному економічному становищі і неспроможні соціально забезпечити своїх громадян, поява великого числа мігрантів створює додаткові, часом болісні, проблеми. З огляду на контекст обраного дослідження можна підійти до аналізу цих проблем, розглядаючи їх крізь призму досвіду сусідів по планеті. Варто тому на прикладі Канади піддати науковому аналізу явище імміграції та її соціальних і економічних наслідків для приймаючого суспільства, щоб дістати практичні уроки, які можуть бути корисними в роботі імміграційних установ, різних курсів психологічної адаптації та шкіл з оволодіння новими спеціальностями і т. ін. Актуальність вивчення дисертаційної проблеми обумовлюється і тією обставиною, що деякі групи населення Канади етнічно пов'язані з народами нашої країни.

Ці основні міркування й визначили вибір теми нашого дисертаційного дослідження, дозволяючи віднести її вивчення до пріоритетних завдань історичної науки.

Об'єктом даного дослідження є імміграція як історичне явище, процес і водночас певна сукупність людей, об'єднаних статусом іммігранта. Предметом свого дослідження дисертант обрав вивчення ролі та місця імміграції в соціально-економічному розвитку Канади.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1900 - 1939 рр.

Такий вибір не випадковий і пояснюється тим, що саме в цей період різко посилюється вплив імміграції на економічний і соціальний розвиток Канади, саме тоді почалося перетворення імміграції в постійно діючий фактор економічного прогресу цієї країни. Ці сорок років характеризувалися також зародженням тенденцій, які багато в чому намітили основні напрямки її соціально-економічного розвитку в ХХ ст. Саме в ці роки визначилися цілі, принципи й форми канадської імміграційної політики, які залишалися фактично незмінними до 1960-х років. Нарешті, саме тоді, особливо з 1920-х років, почала створюватися сучасна структура канадського господарства; історичні корені сучасної етнічної ситуації в цій країні також сягають у зазначений період. Нижньою хронологічною межею дослідження обраний 1900 р., тому що саме з цього часу імміграція почала набувати дійсно масового характеру, а її масштаби вперше і дуже істотно - позначатися на темпах економічного розвитку Канади. Початок в 1939 р. другої світової війни, яка призвела до різкого скорочення припливу іммігрантів, став верхньою межею дослідження. В цілому обрані хронологічні рамки дозволили прослідкувати як динаміку імміграційних процесів, так і їх довгострокові наслідки для Канади. Разом з тим автор іноді вважав доцільним вийти за них, щоб більш предметно висвітлити деякі питання, що розглядалися в дослідженні.

Методологія дисертаційного дослідження ґрунтувалася на єднанні декількох методологічних підходів і принципів. Насамперед у своєму науковому пошуку й при вирішенні поставлених у роботі завдань автор навагався суворо дотримуватися головних принципів історичної науки - принципів об'єктивності та історизму. Тому, вивчаючи феномен імміграції в історії Канади, дисертант прагнув дослідити це явище в усій його багатогранності і в кон-

кретно-історичному контексті обраного періоду.

Самий характер дисертаційного дослідження, який передбачав вивчення імміграції в різних аспектах з метою максимально повної та об'єктивної оцінки її ролі та місця в соціально-економічному розвитку Канади, спонукав дисертанта не тільки розширити коло джерел, але й звернутися до міждисциплінарного підходу, використовуючи методи, характерні для таких наук, як соціологія, психологія, політична економія. Так, з урахуванням наявності в даній праці соціологічних аспектів закономірним було використання автором методу системно-структурного аналізу. Порівняльно-історичний метод допоміг виявити і порівняти зміст і спрямованість канадської імміграційної політики на її різних стадіях у вказаний період, оцінити внесок різних іммігрантських груп в економічний розвиток Канади, визначити характерні риси процесу їх адаптації до приймального суспільства. Слід відмітити, що порівняльна методологія набуває все більшого поширення в наукових дослідженнях, в тому числі при вивченні подібних історичних явищ або процесів, які мали місце чи відбуваються в різних країнах і регіонах¹. Тому в методологічному плані для дисертанта вельми корисними виявилися праці Дж.Ісаака, Д.Тафта, Е.Рубіна² та деяких

¹ Argentina, Australia and Canada. Studies in Comparative Development 1870-1965 /Ed. by D.C.M.Platt and Guido di Tella.-N.Y.: St.Martin's Press,1985; Comparative Methodology.Theory and Practice in International Social Research /Ed. by Else Øyen.- London: Sage, 1990.

² Ісаак J. Economies of Migration.- N.Y.: Oxford University Press, 1947; Taft D.R. Human migration. A Study of International Movements.- N.Y.: The Ronald Press Company,1936; Rubin E. Immigration and economic growth of the U.S.: 1790-1914 //Research Group for European Migration Problems. R.E.M.P.Bulletin.-Vol.7.

інших зарубіжних вчених, в яких розглянуті - головним чином на прикладі США - економічні наслідки імміграції, її вплив на функціонування основних складових господарського організму цієї країни, а також на нагромадження капіталу, рівень доходів на душу населення, інфляцію, зайнятість тощо. Аналогічний аналіз дисертант спробував здійснити при вивченні ролі імміграції як фактору економічного і соціального розвитку Канади.

Досить поширений в соціології й психології біографічний метод, зокрема характерний для нього когортний аналіз, був використаний автором при дослідженні так званих особистих документів /листи, спомини, щоденники, дорожні нотатки/, в яких предстають живі люди в їх індивідуальній неповторності й разом з тим в їх соціальній типовості. Цей метод, теоретично розроблений і вперше застосований Ф.Знанецьким і У.Томасом в їх вже визнаній класичною праці "Польський селянин в Європі і Америці"¹, був вжитий автором дисертації при обробці листів українських емігрантів, що дозволило з'ясувати ряд суттєвих моментів в процесі їх психологічної адаптації, в змінах самосвідомості та соціального самопочування тощо, характерних певною мірою і для інших іммігрантів. При вивченні листів, споминів і особливо преси застосовувався також метод контент-аналізу, завдяки якому була виявлена різноманітна й важлива інформація, яка розширила фактологічну базу дослідження і дозволила внести суттєві корективи в інтерпретацію низки розхожих уявлень, наприклад, про роль британських переселенців в освоєнні канадського Заходу.

Все більше визначення серед вчених, які займаються проблемами міграції, набуває соціально-психологічний метод з його акцен-

¹ Томас У., Знанієcki П., *Chłop Polski w Europie i Ameryce*. -

том на вивчення менталітету, особливостей індивідуальної та колективної психології, самосвідомості людей і т. ін. Автор також намагався застосувати соціально-психологічний ракурс розгляду різних аспектів імміграційних процесів у Канаді, наприклад, при з'ясуванні причин, які обумовили прагнення деяких іммігрантських груп до етнічної та культурної відособленості чи при визначенні мотивів активної участі частини іммігрантів у рухах соціального протесту.

Крім перерахованих вище методів, дисертант у своїй роботі спирався на методологію міждисциплінарних досліджень, яка практикується канадськими фахівцями в галузі вивчення імміграції та етнічних взаємин¹, а також на праці відомих канадських соціологів А.Річмонда і Дж.Портера. Так, А.Річмонд запропонував шість графічних моделей, які ілюструють існуючі теорії соціально-економічної адаптації іммігрантів у приймаючих суспільствах /на прикладі Канади і Австралії/, враховуючи процеси асиміляції, соціальної мобільності, зміни в їх професійному статусі тощо².

В цілому використання міждисциплінарного підходу, на думку дисертанта, дозволило поглибити ступінь історичного пізнання, дало можливість вийти на більш ґрунтовне осмислення феномену імміграції в канадській історії.

¹ Interdisciplinary Approaches to Canadian Society. A Guide to the Literature /Ed. by A.F.Artibise. - Montreal e.a.: McGill-Queen's University Press, 1990; Understanding Canada: A Multidisciplinary Introduction to Canadian Studies /Ed. by W.Metcalf. Introduction by R.F.Swanson. - N.Y. and L.: New York University Press, 1982.

² Richmond A.H., Zubrzycki J. Immigrants in Canada and Australia. - Vol.II. Economic adaptation. - Toronto: York University, Institute for Behavioural Research, 1984.

Вивчаючи соціально-економічне становище імігрантів, причини їх участі в соціальних рухах і деякі інші питання теми, автор скористався підходами, притаманними марксистській методології, яка зберігає своє значення при аналізі різних явищ і подій на-самперед соціальної історії. Це, до речі, визнає багато хто із західних істориків, які займаються як методологією історії, так і конкретними історичними дослідженнями¹.

Джерельна база дослідження. Складний і багатоплановий характер питань, які розглядалися під час роботи над дисертацією, вимагав залучення й критичного використання широкого кола різноманітних джерел. Перш за все це різні документи і матеріали, які автор почерпнув у канадських архівах. Так, з фондів Національного архіву Канади² дисертант залучив повідомлення канадських іміграційних службовців, які містять інформацію про поселення "галичан" /українців/, угорців, шведів, німців, ісландців і інших переселенців у Західній Канаді, їх матеріальне становище, побутові умови, господарські успіхи тощо; доповідну записку міністерства праці міністру іміграції та колонізації про ситуацію на ринку праці в 1920 р.; матеріали прес-бюро міністерства іміграції та колонізації про основні напрямки імігрантської політики федерального уряду в середині 20-х років; текст угоди 1925 р. між міністерством іміграції та колонізації та двома най-

¹ Див., напр.: Baraclough G. Main Trends in History. - N.Y., 1978; Bernstein H.R. Marxist Historiography and Theory // Studies in the Philosophy of History, 1981.- Vol.20.- N 4.- P.446; Johnson H. The Midi in Revolution. A Study of Regional Political Diversity, 1789-1793. - Princeton, 1986. - P.145.

² National Archives of Canada, Immigration Branch, RG 76.

більшими залізничними компаніями "Кенейдіан Пасифік Рейлуей" і "Кенейдіан Нешнл Рейлуей" про надання їм особливих прав у справі вербування імігрантів із країн Східної Європи та інші документи. В фондах архіву в Гленбоу, де зберігаються різноманітні матеріали про діяльність "Кенейдіан Пасифік Рейлуей" в 1886 - 1958 рр.¹, яка брала саму активну участь в організації іміграції в Канаду та проведенні колонізації західних земель, нашу увагу привернув меморандум, підготовлений для конфіденційного ознайомлення службовців міністерства іміграції та колонізації з результатами діяльності цієї компанії в галузі іміграції на початок 30-х рр. і насичений цікавим фактичним матеріалом з точки зору завдань, які стояли перед дисертантом.

Із фондів архіву провінції Манітоба був використаний звіт бюро соціальних досліджень, підготовлений в 1917 г. за вказівкою урядів трьох степових провінцій з метою обстеження стану сільських поселень українських переселенців². Він містить докладні відомості про розселення українських імігрантів, їх майнове становище і житлові умови, сфери зайнятості, освітній рівень, володіння англійською мовою і т. ін.

Фонди інших архівів, використаних дисертантом, мають допоміжне значення при роботі над темою. Так, в Державному архіві Російської Федерації /м.Москва/ найбільший інтерес для дисертанта мав фонд 102 /Департамент поліції - особливий відділ/, де можна ознайомитися з доповідною запискою російського консула в Канаді про австро-угорських підданих слов'янського походження, які імігрували сюди, матеріали про переселення духоборів із

¹ Glenbow Archives. Canadian Pacific Railway Papers 1886-1958. - М 2269. - File I242.

² Provincial Archives of Manitoba. - M7 MG10 B17 (Microfilm reel).

Росії в Канаду і деякі інші, а також матеріали фонду Великого князівства Фінляндського, зокрема про причини і масштаби еміграції з Фінляндії та Норвегії в США і Канаду. Із матеріалів Центрального державного історичного архіву України у Львові виділено фрагменти листування міністерства внутрішніх справ Канади з іміграційними і земельними агентами з приводу розміщення прибуваючих українських переселенців, які зберігаються у фонді 309. Відомості про важке становище російських підданих у Канаді та конфлікт духоборів з місцевою владою виявлено в Центральному державному історичному архіві України в Києві. Державні архіви Львівської й Чернівецької областей дають певне уявлення про масштаби і методи канадської іміграційної політики в Австро-Угорщині і, зокрема, про діяльність тут агентів вже згадуваної "Кенейдтан Пасифік Рейлуей", а також про ставлення австрійської адміністрації до виїзду місцевого населення в Канаду. Деякі документи з досліджуваної теми були знайдені в Державному архіві Одеської області.

Джерельну базу дисертації склали також офіційні публікації канадських державних установ. В цю групу джерел входять щорічні звіти про іміграцію міністерства внутрішніх справ за 1904-1912 рр., міністерства іміграції та колонізації за 1918-1926 рр., міністерства громадських робіт Північно-західних територій і провінції Альберта, матеріали постійних парламентських комісій з питань сільського господарства та колонізації за 1906-1909 рр. тощо.

Вони містять різноманітні дані про діяльність іміграційних агентів і витратах на проведення іміграційної пропаганди, про чисельність, статевий склад и етнічне походження імігрантів, /дані про національну приналежність потребують уточнення і пере-

пРОВІРКИ/, про кількість виділених гомстедів* і продаж земель колоністам-поселенцям, про динаміку зростання населення провінцій і міст і т. ін. Чимало цікавих даних про агітаційно-пропагандистську діяльність канадського уряду, його витрати на стимулювання еміграції з Європи і США, про імміграційне законодавство Канади, професійну структуру і чисельність іммігрантів різних національностей, які прибували до Канади, можна почерпнути із другого тому матеріалів Імміграційної комісії, які були підготовлені під керівництвом американського сенатора У.Ділінггема¹. Деякі корисні факти з теми дисертації є у двотомнику "Міжнародні міграції", видані під редакцією американського демографа У.Уілкса².

Серед опублікованих документальних джерел великий інтерес для автора дисертації мали різні статистичні збірники, які видавалися статистичною службою Канади³, де зібраний докладний матеріал про стан сільського господарства, розподіл землі, зайня-

* Гомстед - земельна ділянка площею 160 акрів /65 гектарів/.

¹ Abstracts of Reports of the Immigration Commission in two volumes /Presented by W.P.Dillingham. - Vol.II.- Washington: Government Printing Office, 1911.

² International Migrations /Ed. by W.F.Willcox. - Vol.I. Statistics. - New York: National Bureau of Economic Research, 1929; International Migrations. - Vol.II., Interpretations. - New York, 1931.

³ The Canada Year Book 1912. - Ottawa, 1913; The Canada Year Book 1914. - Ottawa, 1915; The Canada Year Book 1919. - Ottawa, 1920; Imperial Year Book for Dominion of Canada 1917-1918 /Ed. by A.E.Southall. Assisted by C.H.Moody. - Ottawa: Mortimer, 1917.

тість населення, робочу силу тощо. Взагалі, використаний у дисертаційній роботі статистичний матеріал був взятий з декількох видань. Варто передусім згадати таке солідне видання, як "Історична статистика Канади"¹, де вміщені різноманітні дані про статевовіковий і професійний склад іммігрантів, їх етнічне походження, ріст канадського населення, структуру робочої сили, умови праці, заробітну плату, розвиток промисловості, торгівлі, сільського господарства, безробіття, депортації, нагромадження капіталу і про багато інших показників, які характеризують історичний розвиток цієї країни. На жаль, при всьому багатстві фактичних даних, що наводяться в цій книзі, вони далеко не завжди надають можливість визначити, скажімо, питому вагу іммігрантів у структурі робочої сили тієї чи іншої галузі канадського господарства чи їх внесок у національний дохід країни в період, який нас цікавив. Тому для з'ясування подібних моментів дисертант залучав додаткові джерела і різні свідчення.

Крім цього, багатий статистичний матеріал міститься в роботах канадських авторів, присвячених окремим аспектам імміграційної проблеми. Серед таких, в першу чергу, слід відмітити серію монографій, які були підготовлені на замовлення статистичного бюро домініону після проведення перепису населення в 1961 р. і належать перу С.Острі, Л.О.Стоуна і У.Е.Кальбаха². Вони цінні не тільки численними статистичними викладками, таблицями, діаг-

¹ Historical Statistics of Canada /M.C.Urquhart, editor. - Cambridge: University Press, 1965.

² Ostry S. The Occupational Composition of the Canadian Labour Force. - Ottawa: Dominion Bureau of Statistics, 1967; Stone L.O. Migration in Canada. Some Regional Aspects.- Ottawa: DBS, 1969; Kalbach W.E. The Impact of Immigration on Canada's Population. - Ottawa: DBS, 1970.

рамами, графіками, але й ґрунтовними коментарями їх авторів. Певний інтерес мала і книга "Статистика імміґрації та населення", видана в 1974 р.¹.

Велику цінність як джерела вивчення багатьох питань, які розглядалися в дисертації, мали переписи канадського населення. Вони відзначаються різноманітністю й багатством статистичних даних. В них подаються відомості про чисельність переселенців, їх місце народження, тобто країни еміґрації, і етнічне походження, віросповідання, соціальний і професійний склад іммігрантів, час їх прибуття в Канаду, географічне розміщення тощо. Тому їх ретельному опрацюванню автором дисертації була приділена особлива увага. Всього були вивчені матеріали п'яти загальнонаціональних переписів - 1901, 1911, 1921, 1931, 1941 років, а також переписи населення степових провінцій 1907 і 1916 рр., де осідала велика кількість прибулих іммігрантів. Аналіз переписів у значній мірі сприяв реалізації цілей і завдань дисертаційного дослідження. Наприклад, вивчення соціального та професійного складу іммігрантів, який розглядався в його співвідношенні до місцевого економічно активного населення, допомогло більш рельєфно показати їх вклад у розвиток канадської економіки, а вивчення їх розселення - з'ясувати їх роль в прискоренні процесу урбанізації. Аналіз матеріалів переписів показав також очевидний зв'язок між етносом іммігрантів і їх соціальним статусом у Канаді.

З огляду на контекст досліджуваної проблеми автором використовувались різні збірники документів, де зустрічаються матеріали з імміґраційної проблематики - уривки із виступів і листування визначних державних і громадських діячів /Макдональд, Лор'є, Сіфтон/ про значення імміґрації та колонізації для долі їх країн, витяги з стенографічних звітів засідань канадського парла-

¹ Immigration and population statistics, Ottawa, 1974.

менту, де обговорювалися питання імміграції тоді. Серед них - "Канадська історія в документах", "Основні документи в канадській історії", "Історичні документи Канади" та інші¹.

Досить велику і важливу групу використаних джерел, які дозволили внести "людський вимір" у розуміння багатьох сторін міграційних процесів, складають спомини, листи, щоденники, дорожні нотатки як самих іммігрантів, так і сучасників, що побували в Канаді в часи масової імміграції, яка є об'єктом дисертаційного дослідження. Так, деякі факти і свідчення про соціально-економічне становище переселенців, їх громадське і релігійне життя, взаємовідносини з місцевим населенням і т. ін. були запозичені автором із збірників споминів українських і польських іммігрантів², а також мемуарів і листів поселенців і мандрівників інших

¹ Canadian History in Documents. 1763-1966 /Ed. by J.M.Bliss. - Toronto: Ryerson Press, 1966; Basic Documents in Canadian History /By J.J.Talman. - Princeton, 1959; Historical Documents of Canada /General editor: C.P.Stacey. - Toronto: Macmillan of Canada, 1972; Reid J.H., McNaught K., Crowe H.S. A source-book of Canadian history. Selected documents and personal papers. - Toronto: Longmans, Green and Co., 1959; Documenting Canada. A History of Modern Canada in Documents /B.Waiser, D.De Brou, editors. - Saskatoon: Fifth House Publishers, 1991.

² Greater Than Kings: Ukrainian Pioneer Settlements in Canada /Text by Z.Keywan. - Montreal: Clio Editions, 1977; Land of Pain, Land of Promise. First Person Accounts by Ukrainian Pioneers 1891-1914 /Research and Translation by H.Piniuta. - Saskatoon: Western Producer Prairie Books, 1978; Pamiętniki emigrantów. - N 1-16. - Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego, 1971; Samulski J. Pamiętnik emigranta polskiego w Kanadzie. - Wrocław, 1978.

національностей¹. Цінні спомини про переселення в Канаду духоборів і перших роках їх життя там залишили Л. Сулержицький і В. Д. Бонч-Бруевич². До цього ж типу джерел належить епістолярна спадщина іммігрантів. Під кутом зору теми дисертації були ретельно вивчені десятки листів українських емігрантів, написаних ними із Канади своїм рідним і знайомим. Ці листи дають рідкісну можливість подивитися на процес імміграції, який втягнув в себе сотні тисяч людей, як би "зсередини", очима самого іммігранта. Найбільш типові й змістовні з них були видані дисертантом окремою книжкою в Едмонтоні /Канада/ і Чернівцях³.

Звичайно, і мемуари, і листи, і щоденники як специфічний вид історичного джерела не позбавлені фактичних помилок і неточностей, суб'єктивних оцінок і суджень, тому їх значення не треба переоцінювати. А втім вони нерідко дають найбільш достовірну і реалістичну картину багатьох сторін імміграції. При критичному до них підході та відповідній науковій перевірці вони можуть бути

I Broadfoot B. The Pioneers' years 1895-1914. Memoires of Settlers Who Opened the West. - Markham, 1976; Bickersteth J.B. The land of open doors. Being Letters from Western Canada. 1911 - 1913. - Toronto and Buffalo, 1976; England R. Ethnic Settlers in Western Canada: Reminiscences of a Pioneer // The Canadian Ethnic Studies. - Vol.VII. - N 2. - 1976.

² Сулержицький Л. В Америку с духоборами /из записной книжки/. - М.: изд. "Посредника", 1905; Бонч-Бруевич В.Д. Духоборцы в канадских прериях. - Ч. I. - Петроград, 1918.

³ З "Нового краю". Листи українських емігрантів з Канади /Зібрав і упорядкував, написав передмову О.І.Сич.- Едмонтон: Вид-во Канадського інституту українських студій, Альбертський університет, 1991; Сич О.І. З "Нового краю". Листи українських емігрантів з Канади. - Чернівці, 1991.

ти одним із джерел дослідження такого явища як імміграція. Порівняння та аналіз їх змісту дозволяє визначити деякі її характерні риси, краще зрозуміти мотиви виїзду людей за океан, механізм сприйняття ними нового середовища, особливості їх особистої адаптації, інакше кажучи - психологічну сторону імміграції, яку важко відчуту за сухими рядками офіційних документів або цифрами імміграційної статистики.

Джерельну базу дисертації помітно збагатили матеріали преси того часу. Зокрема, автором були широко використані газети українських переселенців "Новий край", "Канадський фермер", "Канадський русин", "Новини", "Канадиєць" та інші, в яких можна знайти як корисну інформацію про їх життя в Західній Канаді в період її колонізації, так і загальні дані про господарство і майнове становище населення цього регіону, успіхах переселенців-іммігрантів у галузі землеробства, їх непростих, часом напружених відносинах з великими аграрними, залізничними і банківськими компаніями і т. ін. Окремі факти з різних питань обраної теми були взяті з газет "Український емігрант", "Русский эмигрант", "Життя і Слово", англомовного журналу "Український канадець".

Нарешті, чимало різноманітного фактичного матеріалу, використаного в процесі роботи над дисертацією, автор знайшов у працях зарубіжних вчених, з якими ознайомився в бібліотеках Торонто, Едмонтону, Саскатуни, Москви і Києва.

Стан наукової розробки проблеми. Міжнародні міграції як відбиття глобального процесу інтернаціоналізації економічного життя людства і, зокрема, їх вплив на країни еміграції та імміграції ще не стали об'єктом спеціального комплексного дослідження у вітчизняній історичній науці, хоча перші спроби вивчення їх окремих аспектів останнім часом були зроблені¹.

¹ Міграции и мигранты в мире капитала: исторические судьбы и со-

В радянській історіографії 70 - 80-х рр. з'явився ряд праць як в цілому з історії Канади, так і присвячених їй окремим проблемам, в тому числі імміграційній. Проте, останніх було дуже мало. Мабуть, найбільш ґрунтовною серед них була книга Л.М.Фурсової¹, яка дослідила питання, багато в чому схожі з проблематикою нашої дисертації, але на матеріалі іншого історичного періоду; її відзначає здійснений на основі великого емпіричного матеріалу серйозний аналіз таких питань, як динаміка імміграції, її національний, соціальний і професійний склад, вплив на збільшення канадського населення і етнічні процеси, розселення іммігрантів. Це дало можливість дисертанту, який вивчав подібні питання в період, що хронологічно передував, з'ясувати витoki зародження імміграційної проблеми, тенденції її розвитку в ХХ ст., найбільш загальні закономірності формування сучасного етносоціального обличчя Канади.

Вагомого доробку в дослідженні деяких важливих проблем, які прямо чи опосередковано стосуються теми дисертаційної роботи, досягли за останні роки вчені України. В цьому плані слід відмітити праці члена-кореспондента НАН України В.Б.Євтуха, в яких розроблені теоретичні проблеми етнічних відносин і адаптації іммігрантів в інонаціональному середовищі, а також питання української етнічності в США і Канаді². Зважаючи на методологічну цін-

временное положение. Сб. науч. трудов. - Киев: Наук.думка, 1990.

¹ Фурсова Л.Н. Иммиграция и национальное развитие Канады. 1946-1970 гг. - М.: Наука, 1975.

² Евтух В.Б. Иммиграция и национальные отношения в истории Канады //Проблемы историографии Канады /Под ред. и с предисловием докт. ист. наук В.А.Тишкова. - М.: Наука, 1981; Его же. Историография национальных отношений в США и Канаде /60 - 70-е годы/. - Киев: Наук. думка, 1982; Его же. Иммигранты в инонацио-

ність їх узагальнень і висновків, вони прислужилися автору дисертації при написанні п'ятого розділу. Певною мірою зберігас своє значення відома монографія академіка НАНУ А.М.Шлепакова про українську трудову еміграцію в США і Канаді¹. Деякі положення цієї книги, а також його останніх статей² заслуговують на увагу як можлива методологічна основа для подальших досліджень в галузі імміграційної проблематики.

В книзі й докторській дисертації київського вченого Л.О.Лещенка³, присвячених фермерському рухові в Канаді саме в той період, який цікавив дисертанта, наводиться матеріал про соціально-економічний стан фермерства, в тому числі іноземного походження, їх соціально-політичну активність, фермерські організації. Окремі аспекти дисертаційної проблеми розглядаються в статтях проф.

нальній среде: проблемы адаптации //Миграции и мигранты в мире капитала... - СС.170-181; Его же. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. - К.: Наук. думка, 1991.

- 1 Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді /кінець XIX - початок XX ст./. - Київ: Вид-во АН УРСР, 1960.
- 2 Шлепаков А.Н. Международные миграции прошлого и настоящего: к оценке моделей и методов исследования //Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы. Респ. межведомств. сб-к. Вып.3. - К.: Наук. думка, 1983. - СС.79-85; Его же. Социальный облик переселенцев в США в прошлом и настоящем //Миграции и мигранты в мире капитала... - СС.5-16; Его же. Социальный портрет українсько-канадського сторіччя //Всесвіт. - 1991. - № II. - СС.62-64.
- 3 Лещенко Л.А. Фермерское движение в Канаде /1900-1939 гг./. - Киев: Наук. думка, 1978; Его же. Фермерское движение в Канаде /1900-1939 гг./. Дисс. ... д-ра ист. наук. - Киев, 1984.

В.І.Наулка і О.Ю.Макара з питань історії й сучасного становища української етнічної групи в Канаді¹.

Безперечний науковий інтерес мають і дослідження представників академічного світу Росії, в яких висвітлюються окремі питання, пов'язані з темою дисертації. Серед них треба назвати праці відомого історика і етнолога В.А.Тішкова² і професора Московського університету О.С.Сороко-Цюпи³. Помітним внеском у дослідження етнічної історії стали книга і статті М.Я.Берзіної⁴. Проблеми економічного розвитку Країни кленового листа проаналізовані в працях Р.А.Фарамазяна і І.Ф.Антонової⁵. Відмітимо й статтю Л.О.Баграмова і В.В.Попова "Особливості економічного розвитку Ка-

¹ Наулко В.И. Украинская этническая группа Канады //Расы и народы. Современные этнические и расовые проблемы. Ежегодник. Вып.14. - М.: Наука, 1984; Макара О.Ю. Роль етнічного фактору в історії канадських українців //Національний фактор і міжнаціональні відносини: історія та сучасність. - Чернівці, 1992.

² Тишков В.А. Освободительное движение в колониальной Канаде. - М.: Наука, 1978; Его же. Страна кленового листа. Начало истории. - М.: Наука, 1977.

³ Сороко-Цюпа О.С. История Канады. - М.: Выс. шк., 1985; Его же. Рабочее движение в Канаде /1929 - 1939/. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977.

⁴ Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады /этностатистическое исследование/. - М.: Наука, 1971; Ее же. Формирование этнических групп Канады //Национальные проблемы Канады /Отв.ред. д-р ист.наук Ю.П.Аверкиев.- М.: Наука, 1972.

⁵ Антонова И.Ф. Канада. Экономико-географическая характеристика. Часть I. - М.: Изд-во МГУ, 1972; Фарамазян Р.А. Экономика современной Канады. - М.: Изд-во соц.-эконом. лит-ры, 1963.

нади"¹. З точки зору нашого дослідження певний інтерес становила монографія акад. О.Г.Милейковського², деякі положення і узагальнення якої не застаріли дотепер.

Характеризуючи як радянську, так і пострадянську історіографію; можна, однак, констатувати, що дисертаційна проблема в тому вигляді, як вона запропонована автором, до цього часу не була предметом спеціального дослідження, вивчалися лише деякі, хоча, безумовно, і важливі її аспекти³.

Наскільки відомо дисертанту, немає такого узагальнюючого дослідження і в зарубіжній історіографії, незважаючи на наявність великого числа робіт, присвячених власне імміграції. Із числа останніх слід виділити ті, що з'явилися в міжвоєнний період⁴. На

¹ Баграмов Л.А., Попов В.В. Некоторые особенности экономического развития Канады //США: экономика, политика, идеология. - 1979. - № 9.

² Милейковский А.Г. Канада и англо-американские противоречия. - М.: Политиздат, 1958.

³ Плетнев Э.П. Международная миграция рабочей силы в капиталистической системе мирового хозяйства. - М.: Изд-во ИМО, 1962; Хорев Б.С., Чапек В.Н. Проблемы изучения миграции населения /Статистико-географические очерки/. - М.: Мысль, 1978.

⁴ Smith W.G. Study in Canadian Immigration.- Toronto: The Ryerson Press, 1920; MacLean A.M. Modern Immigration. A view of the situation in immigrant receiving countries.- Philadelphia-London: J.B.Lippincott Co , 1925; Fairchild H.P. Immigration.- London: The Macmillan Co, 1925; Bryce P.H. The Value to Canada of the Continental Immigrant.- Winnipeg, 1928; Key H. The New Colonial Policy.- London: Methuen, 1927; Mazurkiewicz R. Polskie wychodztwo i osadnictwo w Kanadzie.- Warszawa: Nakladem Naukowego Instytutu Emigracyjnego, 1928; Young Ch.H. The Ukrainian Canadi-

думку дисертанта, Їх цінність полягає в тому, що Їх автори були по суті і першими дослідниками такого явища, як імміграція, і водночас його сучасниками, тобто писали, так би мовити, "по гарячих слідах" подій, тому Їх оцінки і міркування, з усіма властивими їм проявами упередженості, суб'єктивізму і тенденційності, в той же час позбавлені певного академізму, свого роду "приглажденості", притаманних багатьом більш пізнім виданням. В них - що немаловажно для сучасного дослідника - "проступає" реакція як офіційних кіл, так і громадськості країни на факт масової імміграції; крім цього, в них подається цікавий фактичний матеріал /наприклад, в книзі У.Сміта про канадську імміграцію/, який відсутній в наступних працях з історії імміграції.

Тематично, але не хронологічно близька до проблеми нашого дослідження книга Гріна "Імміграція та повоєнна канадська економіка"¹, де зустрічаються тільки окремі факти і зауваження щодо періоду, який нас цікавив. Заслужовує на увагу робота Т.Брінлі про вплив міграцій на розвиток міст², а також невеличка книжка, видана в 1948 р. в США, в якій характеризується канадська імміграційна політика, наводяться дані про чисельність іммігрантів, що прибували до Канади із США, Великобританії та інших країн³.

При вивченні питання про вплив імміграції на демографічний розвиток Канади дуже корисними виявилися книги і статті вже зга-

ans. A Study of Assimilation /Ed. by H.R.Y.Reid. - Toronto: Nelson, 1931.

¹ Green A.G. Immigration and the Postwar Canadian Economy. - Toronto: Macmillan of Canada, 1976.

² Brinley Th. Migration and Urban Development. - London: Methuen, 1972.

³ International Migration and One World. National Committee on Immigration policy. - New York, 1948.

дуваного У.Кальбаха¹, який проаналізував вплив імміграційних потоків на канадське населення в етнічному, географічному, статевому та інших аспектах. Варто згадати видану канадським міністерством робочої сили та імміграції брошуру "Імміграційна програма"². Це стислий, але змістовний нарис імміграційної політики та законодавства Канади, в тому числі в період, який розглядався в дисертації.

Для написання четвертого розділу були використані, крім згаданих вище праць Ісаака, Тафта, Рубіна, велика стаття Шпенглера³ про економічні наслідки імміграції для приймаючих її країн в період до 1939 р., а також ґрунтовна стаття Т.Старка⁴, де розглядаються економічні вигоди, які дає імміграція, а також можливі витрати, які постають для приймаючих країн від надто великого напливу іммігрантів. Ці статті були важливими для дисертанта не стільки з фактологічного боку, скільки в теоретико-методологічному плані, а втім як і матеріали симпозіума, проведеного в 1955 р. під егідою ЮНЕСКО, де йдеться про позитивний вклад іммігрантів у

¹ Kalbach W.E. The effect of immigration on population. - Ottawa: Department of Manpower and Immigration, 1974; Idem. Growth and Distribution of Canada's Ethnic Populations 1871-1971 //The Canadian Ethnic Mosaic. A Quest for Identity /L.Driedger, editor. - Toronto: McClelland and Stewart, 1978. - PP.82-104.

² The Immigration program. - Ottawa, 1974.

³ Spengler J.J. Effects produced in Receiving Countries by Pre-1939 Immigration //Economics of International Migration /Ed. by B.Thomas. - London: Macmillan, 1958. - PP.17-51.

⁴ Stark T. The Economic Desirability of Migration //The International Migration Review. - Vol.I. - N 2. - Spring 1967. - PP.3-22.

розвиток приймаючих країн, зокрема США¹. Примикає до них за своїм змістом і книга Л.Парая², який запропонував схему економічного впливу імміграції. В Канаді, на його погляд, імміграційна політика служила доповненням до політики в галузі робочої сили, бо керівництво держави усвідомило, що імміграція буває більш вигідною, ніж підготовка нових або перепідготовка старих кадрів, а також визнало велику роль імміграції в збільшенні розмірів внутрішнього ринку.

У брошурі Е.Фергюсон "Іммігранти в Канаді"³ приділена певна увага внеску іммігрантів в економічний розвиток цієї країни, а Дж.Бонавіа зібрав великий матеріал про тих іммігрантів, які завдяки своїм здібностям, діловитості, енергійності, ініціативності збагатили різні галузі життя канадського суспільства⁴. Належить згадати й невелику за обсягом, але важливу за своїми ідеями статтю Ст.Давидовича про роль етнічних груп у прогресі канадського суспільства⁵

Щоби скласти уявлення про місце іммігрантів в економічному і соціальному розвитку Канади в 1900-1939 рр., а також про харак-

¹ The Positive Contribution by Immigrants. A Symposium prepared for Unesco by the International Sociological Association and the International Economic Association. - Paris: Unesco, 1955.

² Parai L. The Economic Impact of Immigration. - Ottawa: Information Canada, 1974.

³ Ferguson E. Immigrants in Canada. - Toronto, 1974.

⁴ Bonavia G. Immigrants we read about. - Ottawa, 1986.

⁵ Davidovitch St. The Role of the Ethnic Groups in relation to centennial planning and the contribution of the non-French and non-Anglo-Saxon groups to the development of Canadian society // Studies and Documents on immigration and integration in Canada. - Vol. I. - May 1962. - N 7. - PP. 39-43.

тер і особливості адаптації їх до канадського суспільства, дисертанту довелося проробити численну літературу, присвячену окремим етнічним групам, що виникли в цій країні внаслідок імміграційних процесів. Серед них насамперед треба назвати книги з серії "Покоління: історія народів Канади"¹, які виходили під загальною редакцією професора соціології Йоркського університету Дж.Барнет і доцента Калгарського університету, історика Г.Пальмера, які, до речі, видали в співавторстві окрему книгу², що є своєрідним вступом до всієї серії і містить багато цінного фактичного і оціночного матеріалу. У написанні книг цієї серії взяли участь понад 40 фахівців різного профілю, які спиралися на широку джерельну базу, використовуючи як власні розробки, так і результати досліджень попередників, а також спеціально проведені опитування, інтерв'ю і соціологічні обстеження різних груп насе-

¹ The Scottish tradition in Canada /Ed. by W.S.Reid. - Toronto: McClelland and Stewart, 1976; Loken S. From Fjord to Frontier: A History of the Norwegians in Canada. - Toronto: M. & S., 1976; Radecki H., Heydenkorn B. A Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada. - Toronto: M.& S., 1976; Anderson I.M., Higgs D. A Future to Inherit: Portuguese Communities in Canada. - Toronto: M. & S., 1980; Chimbos P.D. The Canadian Odyssey: The Greek Experience in Canada. - Toronto: M. & S., 1980; From China to Canada: A History of the Chinese Communities in Canada /Wickberg Ed., editor. - Toronto: M. & S., 1982; A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada. - Toronto: M. & S., 1982; Rasporich An.W. For a Better Life. A History of Croats in Canada. - Toronto: M. & S., 1982 та інші.

² Burnet J., Palmer H. "Coming Canadians": An Introduction to a History of Canada's Peoples. - Toronto: M. & S., 1988.

лення, тобто врахували і певним чином "акумулявали" існуючі в канадській науці точки зору з вузлових моментів етнічної історії Канади і, безумовно, віддзеркалили позицію канадського уряду в цьому питанні.

Чимало корисної інформації можна знайти в II брошурах серії "Етнічні групи Канади", які видавалися в 1982-1985 рр. Канадською історичною асоціацією¹. Дисертант ретельно ознайомився - під кутом зору теми свого дослідження - і з іншими численними працями з історії та сучасного становища етнічних груп Канади². Зокрема, треба відмітити такі серйозні і з фактологічної,

¹ Bumstead J.M. The Scots in Canada. - Ottawa: Canadian Historical Association, 1982; Haggis D. The Portuguese in Canada. - Ottawa: CHA, 1982; Ward W.P. The Japanese in Canada. - Ottawa: CHA, 1982; Avery D.H., Fedorowicz J.K. The Poles in Canada. - Ottawa: CHA, 1982; Johnston H. The East Indians in Canada. - Ottawa: CHA, 1984; Lindström-Best V. The Finns in Canada. - Ottawa: CHA, 1985; Gerus O.W., Rea J.E. The Ukrainians in Canada. - Ottawa: CHA, 1985; McLaughlin K.M. The Germans in Canada. - Ottawa: CHA, 1985 та інші.

² Lehman H. The German Canadians 1750-1937. Immigration, Settlement and Culture. - St. John's: Jespersen Press, 1986; Adachi K. The Enemy That Never Was. - Toronto: M. & S., 1976; Harney R. Italians in North America. - Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1978; Kostash M. All of Baba's Children. - Edmonton: Hurtig, 1977; Balan J. Salt and Braided Bread. Ukrainian Life in Canada. - Toronto: Oxford University Press, 1984; Paris E. Jews. An account of their experience in Canada. - Toronto: Macmillan of Canada, 1980 та інші.

і з концептуальної сторони, дослідження, як книги Яр.Петришина і О.Мартиновича з історії першої хвилі української імміграції до Канади¹. Проблема української діаспори в Північній Америці присвятив ряд своїх праць професор університету ім.І.Лойоли /США/, іноземний член НАНУ В.Маркусь². Дисертант також проробив велику кількість статей відповідної проблематики, надрукованих в бюлетенях "Канадські етнічні дослідження" /видавництво Калгарського університету/.

Опрацювання вказаних вище робіт дало змогу дисертанту з'ясувати як роль окремих іммігрантських /етнічних/ груп, так і визначити - на підставі синтезу величезного масиву фактів, які містяться в них - місце імміграції в цілому в соціально-економічному поступі Канади в зазначений період.

В останні десятиліття представниками академічного світу Канади все частіше використовується метод поглибленого вивчення всіх сторін життя невеликих груп, обдин і навіть окремих сімей іммігрантів протягом всього періоду їх перебування в цій країні, щоби, спираючись на отримані при цьому спостереження й узагальнення, оцінити історичний досвід етнічної групи чи національної меншини, яку вони представляють, в цілому і, можливо, спрогнозувати їх подальший розвиток. Однією з перших і вдалих спроб застосування такого методу можна вважати книгу Р.Харні та Г.Тропера³, де вони

¹ Petryshyn J. Peasants in the Promised Land. Canada and the Ukrainians, 1891-1914.- Toronto: Lorimer, 1985; Martynowych O. Ukrainians in Canada. Formative Period, 1891-1924. - Edmonton: CIUS, 1991.

² Див., напр.: Маркусь В. Чому діаспора: спроба ідентифікації поняття //Українська діаспора. - 1992. - Число І. - СС.4-13.

³ Harney R.F., Troper H. Immigrants. A portrait of the urban experience, 1890-1930.- Toronto e.a.: Van Nostrand Reinhold, 1975.

дали опис різних сторін життя імігрантського населення Торонто в 1890-1930 рр. Приблизно такого ж типу є робота В.Ліндстрем-Бест з Йоркського університету про фінських жінок-імігранток¹.

Автор дисертації вивчив роботи канадських істориків з соціальної історії, робітничого й профспілкового рухів, де хоча б в якійсь мірі висвітлюється проблема участі імігрантів у рухах соціального протесту². Високої оцінки заслуговує книга Д.Еверт "Небезпечні іноземці"³, в якій він об'єктивно і неупереджено проаналізував становище європейських робітників-імігрантів і їх участь в соціальних конфліктах в 1896-1932 рр. Увагу дисертанта також привернули праці з економічної історії Канади, в яких порушується тема іміграції⁴.

¹ Lindström-Best V. *Defiant Sisters: A Social History of Finnish Immigrant Women in Canada*. - Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1988.

² Jamieson S. *Industrial Relations in Canada*. - Toronto: Macmillan Co. of Canada, 1957; Lipton Ch. *The trade union movement of Canada 1827-1959*. - Montreal: Canadian social publications lmtd., 1966; *The Character of Class Struggle: Essays in Canadian Working Class History, 1850-1985* /Ed. by B.D.Palmer. - Toronto: M. & S., 1986; Bercuson D.J. *Fools and wise men*. - Toronto: McGraw-Hill Ryerson Lmtd, 1978; *The Canadian worker in the twentieth century* /Ed. by I.Abella and D.Millar. - Toronto: Oxford University Press, 1978.

³ Avery D. *"Dangerous foreigners". European Immigrant Workers and Labour Radicalism in Canada, 1896-1932*. - Toronto: M. & S., 1979.

⁴ *Approaches to Canadian Economic History. Selection of essays edited and with an introduction by W.T.Easterbrook and M.T.Watkins*. - Toronto: Macmillan of Canada, 1979; Marr W.L., Paterson D.G. *Canada: An Economic History*. - Toronto: Macmillan of

Видеокресленими роботами зарубіжних вчених, зрозуміло, не вичерпується список досліджень, котрі стосуються різних сюжетів теми дисертації й використовувалися її автором. Ми вказали перш за все на ті з них, які, на нашу думку, мають безперечний науковий інтерес і можуть бути корисними для майбутніх дослідників.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії дисертаційної проблеми дає підстави констатувати, що вона до цього часу не стала предметом спеціального наукового дослідження, хоча необхідність в ньому уявляється назрілою. Водночас, на думку дисертанта, уся сукупність наявних джерел і літератури, частково охарактеризованих вище, забезпечує можливість глибоко і всебічно дослідити основні аспекти обраної теми.

Виходячи з наукової актуальності й політичної важливості теми дисертації, враховуючи явно недостатній стан її вивчення в зарубіжній і вітчизняній історичній науці, спираючись на викладені вище методологічні принципи та підходи, дисертант поставив собі за мету здійснити комплексне дослідження ролі та місця імміграції в соціально-економічному розвитку Канади в 1900-1939 рр. Керуючись таким баченням головної мети свого дослідження, автору в ході роботи над дисертацією необхідно було розв'язати такі завдання:

- розглянути причини активізації канадської імміграційної політики на межі XIX - XX ст., її основні напрямки, принципи, організаційні та законодавчі засади в зазначений період;
- показати динаміку імміграційного руху в Канаду в 1900-1939 рр., його кількісні параметри та соціально-професійний і статево-

Canada, 1980; Norrie K., Owsam D. A History of the Canadian Economy. - Toronto e.a.: Harcourt Brace Jovanovich, 1991;

Easterbrook W.T., Aitken H.G.J. Canadian Economic History. - Toronto: HBJ, 1980. .

- віковий склад імігрантів;
- прослідкувати зміни в соціальній структурі, етнічній композиції й демографічному профілі канадського суспільства під впливом іміграції;
- встановити сфери трудової діяльності імігрантів і їх роль у розвитку господарства канадської держави;
- визначити значення іміграції як одного з чинників економічного і соціального поступу Канади;
- проаналізувати ставлення канадського населення до прибулих імігрантів і особливості адаптації останніх до приймаючого суспільства;
- охарактеризувати соціально-економічне становище імігрантів і їх участь в соціальних рухах.

Вирішення поставлених завдань дозволило дати об'єктивну оцінку впливу іміграції на економічний, демографічний і соціальний розвиток Канади, зробити відповідні висновки і узагальнення.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що в ній досліджується актуальна проблема, яка в такій постановці й хронологічних рамках не розроблялась у вітчизняній історіографії. Автор вперше здійснив спробу комплексного аналізу ролі і місця іміграції в соціально-економічній історії Канади в перші десятиліття ХХ ст. Такий аналіз поєднувався з науковим опрацюванням низки конкретних питань, які складали основний зміст дисертаційної проблеми і або не вивчались зовсім, або ж досліджувались лише фрагментарно. Вперше у вітчизняній історичній науці дисертант дослідив роль іміграції як фактора економічного розвитку, визначив деякі суттєві аспекти психологічної адаптації імігрантів в канадському суспільстві, проаналізував природу ксенофобії, яка була викликана масовою іміграцією осіб неанглосак-

сонського походження, висвітлив участь імігрантів у рухах соціального протесту, уточнив деякі моменти, пов'язані з характеристикою іміграційної політики Канади. Використана велика кількість джерел, значна частина яких вводиться в науковий обіг вперше і суттєво розширює і поглиблює існуючі уявлення з історії іміграції в Канаді. Дисертація містить ряд нових оціночних положень і висновків з окремих конкретних питань досліджуваної теми. Новизною відмічена теоретико-методологічна база дисертаційного дослідження, в основі якої лежить поєднання декількох методів, характерних для історичної, соціологічної та психологічної наук. Цілий ряд важливих аспектів теми дисертації автору доводилося розробляти цілком самостійно чи поглиблювати результати досліджень попередників.

Науково-практична цінність дослідження полягає в тому, що воно дає можливість заповнити певну прогалину в історичному знанні, використати наведений в ньому фактичний і оціночний матеріал як при теоретичній розробці проблем міграційних процесів, так і при підготовці спеціальних і узагальнюючих праць з канадської історії або історії іміграції в цій країні. Матеріали дисертації можуть застосовуватися в роботі викладачів системи середньої та вищої освіти, зокрема при викладанні нормативних і спеціальних курсів з нової та новітньої історії Канади і США. Автор сподівається, що зібрані ним матеріали, отримані узагальнення й спостереження можуть бути корисними в практичній діяльності державних установ, які займаються аналізом проблем міжнародних відносин, біженців, причинами етнічних конфліктів, розміщенням трудових ресурсів, при розробці оптимальної іміграційної політики тощо, бо дозволяють подивитися на ці проблеми, які стають у певній мірі актуальними і для нас, крізь призму історичного досвіду такої країни, як Канада.

На захист виносяться такі основні положення дисертації:

1. В зазначений період канадська імміграційна політика за своїми цілями, законодавчим і організаційним забезпеченням була підпорядкована насамперед вирішенню найважливіших макроекономічних і соціально-демографічних завдань, які стояли перед країною, вона стала дійовим інструментом в руках держави, що дозволяв активно впливати на темпи і зміст економічних, соціальних і демографічних процесів.
2. Кількісні параметри і соціально-професійний склад імміграції також визначалися потребами розвитку канадської економіки і державною імміграційною політикою.
3. Іммігранти зробили великий внесок в ті галузі канадського господарства, які були ключовими для економічного розвитку країни в 1900-1939 рр., а імміграція в цілому стала з того часу невід'ємним компонентом продуктивних сил Канади і однією з причин її вражаючого прогресу в ХХ ст.
4. Економічні і соціальні вигоди, які отримала Канада від масового припливу іммігрантів набагато перекидали витрати, також пов'язані з їх появою; до того ж імміграція виявилася, поряд з іншими, додатковим і вагомим позитивним чинником економічного розвитку країни.
5. Внаслідок низки обставин /неоднакових стартових можливостей соціально-економічного характеру, неоднозначного, а нерідко і відверто ворожого ставлення з боку певних верств місцевого населення й офіційної влади та інших/ соціальний статус значної частини європейських і азійських іммігрантів, не відповідав тому вкладу, який вони внесли в економічний розвиток і соціальний поступ цієї країни, що спричинилося як до уповільненої і часом болісної адаптації до канадського суспільства,

так і до активної участі багатьох з них в рухах соціального протесту.

П. СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Характер, обсяг і зміст проблеми, яка досліджувалася, цілі й завдання, поставлені дисертантом, визначили структуру дисертаційного дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, п'яти розділів, які включають 18 параграфів, висновків, приміток, списку використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її хронологічні рамки, формулюється мета та завдання дослідження, розкриваються методологічні принципи, аналізується рівень вивченості дисертаційної проблеми, визначається наукова новизна та практичне значення отриманих результатів.

В першому розділі "Іміграційна політика Канади" висвітлюються причини активізації іміграційної політики Канади на рубежі XIX - XX ст., її форми і методи, основні принципи і законодавчі акти. Головними джерелами іміграції в Канаду були Великобританія, США і країни континентальної Європи. Велику роль в організації іміграційного руху відігравали приватні канадські компанії, особливо "Кенейдіан Пасифік Рейлуей".

У другому розділі "Динаміка іміграції в Канаду, її національно-етнічний і соціально-професійний склад" розглядаються кількісні параметри іміграції та фактори, які впливали на її динаміку. Урізноманітнення й ускладнення національно-етнічної структури іміграції істотно позначилися на етнічній композиції канадського населення. В розділі також характеризуються соціально-професійний склад імігруючих і їх географічний розподіл у Канаді.

Третій розділ "Іміграція та соціально-демографічний розви-

ток Канади" присвячений дослідженню впливу масової імміграції на зростання населення, його статевовікову структуру, збільшення робочої сили, прискорення процесу урбанізації.

В четвертому розділі "Вплив імміграції на економічний розвиток Канади" проаналізовано внесок іммігрантів у поступ канадського господарства, в тому числі окремих іммігрантських груп; особлива увага приділена характеристиці імміграції як фактора економічного розвитку.

В п'ятому розділі "Місце іммігрантів у канадському суспільстві" показано соціально-економічне становище іммігрантів і чинники, які його визначали; проаналізовано особливості їх соціально-психологічної адаптації в канадському суспільстві, а також природу ксенофобних настроїв, які поширилися в ньому через масову імміграцію; розкривається участь іммігрантів у соціальних рухах.

На основі комплексного аналізу дисертаційної проблеми автор прийшов до таких концептуальних положень і висновків.

Активізація імміграційної політики Канади на рубежі XIX - XX ст. і перетворення її в постійну і важливу функцію федерального уряду обумовлювалося як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До перших слід віднести нагальні потреби економічного /необхідність освоєння західних земель, неможливого за рахунок власних людських ресурсів, та інші/ і демографічного /зниження народжуваності, посилення еміграції до США/ характеру, до других - бажання ділових кіл скористатися можливостями суттєво збільшити свої прибутки, залучаючи на виробництво дешеvu і, як їм здавалося, слухняну робочу силу. Протягом всього періоду чітко прослідковується підпорядкованість канадської імміграційної політики реалізації макроекономічних і соціально-демографічних завдань, від успішного вирішення яких залежав розвиток Канади як держави.

Канадська буржуазія настійливо прагнула і наприкінці першого десятиріччя ХХ ст. отримала від метрополії право самостійно визначати іміграційну політику і регулювати потік імігрантів.

Домінуючим принципом допуску в країну стала селекція прибуваючих за расово-національною ознакою, що, звичайно, ображало багатьох з них. Здійснюючи селективну іміграційну політику з елементами явної дискримінації, канадські власті тим самим створювали умови, які породжували проблеми в національно-етнічних стосунках, бо фактично вже заздалегідь штучно відгороджували деякі імігрантські групи від канадського суспільства як такого, утруднюючи їм інтеграцію в нього. Зробивши перший крок - усіяло заохочуючи іміграцію, вони явно затрималися з другим - створити відповідні умови для їх повноцінної адаптації в цьому суспільстві, пропонуючи лише орієнтацію на прискорену і чітко окреслену асиміляцію. Тому для значної маси імігрантів із країн Центральної, Східної й Південної Європи, а також Азії така іміграційна політика зумовила складний характер їх пристосування до нового соціального і етнокультурного середовища. Для них перші кроки на шляху входження в це середовище починалися, як правило, з важкої, низькооплачуваної праці, матеріальних злиднів, часто із зниження соціального статусу порівняно з країною виїзду, певної соціально-психологічної ізоляції, яка посилювалася через мовний бар'єр, і просто відчайдушної боротьби за фізичне виживання.

До того ж, вихідці з вказаних регіонів були представниками інших, відмінних від канадської, культур і цивілізацій. Тому їх чекали довгі роки важкої психологічної адаптації, яка сполучалася з подоланням відчуженості канадського соціуму, що базувалася на поширеній думці про те, що східноєвропейські та азійські переселенці погіршують стандарти і якість життя в Канаді, нездатні засвоїти англосаксонські цінності тощо. Це повною мірою поши-

рення ксенофобії, яка стала характерною рисою соціально-політичного життя канадського суспільства зазначеного періоду і невідпавково збіглася з хвилею масової імміграції до цієї країни. До речі, ксенофобні настрої, притаманні частині місцевого населення, були однією з причин, яка породжувала у деяких іммігрантських груп прагнення до консервації власних звичаїв, мови, культури і навіть до самоізоляції, що, в свою чергу, нерідко викликало нові сплески тієї ж ксенофобної нетерпимості. І хоча з роками така соціальна і етнічна замкнутість послаблювалася, є підстави вважати, що значна частина іммігрантів, особливо неангло-саксонського походження, до кінця 30-х років ще не інтегрувалася в канадське суспільство, перебуваючи в маргінальному стані і залишаючись, фігурально кажучи, "на узбіччі" національного буття приймаючої країни.

Живучість забобонів і насторожено-підозрілого ставлення до іммігрантів підживлювалася участю багатьох з них у страйках, соціальних заворушеннях, партіях і профспілках радикального напрямку, внаслідок чого в суспільній свідомості слово "іммігрант" почало асоціюватися з небезпечною діяльністю, що підриває підвалини канадської державності й порядку. При цьому, на жаль, громадська думка не завжди помічала очевидний причинний зв'язок, а саме багато в чому змушений характер такої участі, що обумовлювався жорстокою експлуатацією і відвертою дискримінацією значної частини іммігрантів у різних сферах життя. Взагалі, ставлення до іммігрантів з боку офіційних властей і канадського населення було різним і неоднозначним - від усвідомлення їх неабиякої цінності для країни до байдуже-споживчого і навіть ворожого. Це ставлення разом з селективним характером імміграційної політики, яка з самого початку віддавала перевагу вихідцям із Великобританії, США і країн Північно-Західної Європи, визначи-

ли наперед нерівні вихідні позиції й стартові можливості різних імігрантських груп, особливо щодо соціальної мобільності.

Загалом, інтеграція імігрантів у соціально-економічну структуру Канади проходила у відповідності з тими об'єктивними процесами її розвитку, які цю структуру формували. Природно, що і соціально-економічні характеристики самої іміграції, тобто її соціальний і професійний склад, сфери трудової чи комерційної діяльності і т. ін., повинні були сполучатися з домінуючими тенденціями економічного й соціального розвитку Канади. Під їх впливом і соціальний склад, і професійна структура імігрантських груп почали наближатися до відповідних структур канадського суспільства, а глибинні зміни в їх середовищі розвивалися все більш синхронно з загальноканадськими. Все це сприяло подальшій економічній інтеграції, соціальній адаптації й аккультурації імігрантів, їх самоствердженню в новому для них суспільстві, яке в першій половині ХХ ст. само перебувало в процесі модернізації.

Оцінюючи значення іміграції для соціально-економічного розвитку Канади в 1900-1939 рр., можна виділити такі основні моменти.

По-перше, іміграція не тільки суттєво збільшила канадське населення, але й покращила його демографічні характеристики. Імігранти були, як правило, фізично здоровими людьми, здебільшого чоловічої статі. Серед імігруючих переважали люди молодого й середнього, тобто найбільш продуктивного, віку. Отже, масова іміграція 1900-1939 рр. означала таким чином і масове залучення нової робочої сили, яка була так необхідна тоді канадському господарству. Характерно, що частка імігрантів у його найважливіших галузях була помітно вище їх питомої ваги в населенні країни. Приріст працездатного населення за рахунок сотень тисяч імігрантів допоміг подолати несприятливі демографічні тенденції,

які загрожували успішному економічному і соціальному розвитку Канади. Демографічний вклад іміграції виявився також в тому, що вона посилила репродуктивні можливості канадського населення, сприяючи підвищенню народжуваності, а отже і збільшенню природного приросту.

По-друге, іміграція в значній мірі сприяла нейтралізації негативних для Канади наслідків еміграції її населення в сусідні США. Більш того, сприяючи економічному піднесенню домініону в перші десятиріччя ХХ ст., вона у такий спосіб покращувала загальну економічну ситуацію в країні, усуваючи тим самим або послаблюючи економічні причини масової еміграції населення.

По-третє, неабияке значення мала та обставина, що соціальний склад імігруючих в цілому відповідав структурним вимогам канадської економіки, зокрема, попиту на некваліфіковану робочу силу і землеробів.

По-четверте, приплив імігрантів зробив можливим широкомасштабну розробку і більш ефективне використання природних ресурсів, запровадження нових сільськогосподарських культур, більш передових методів обробки землі й нових технічних прийомів у промисловості, сприяв залученню нових, в тому числі іноземних, капіталів, створював постійно зростаючий попит на споживчі товари і послуги на внутрішньому ринку, спричинився до появи винаходів, нових ідей, які мали важливе значення для поступу національної економіки та соціальної сфери.

Нарешті, іміграція зіграла першорядну роль в заселенні й господарському освоєнні Західної Канади, що мало життєво важливе значення не тільки для економічного, але і для соціально-політичного і державного розвитку країни. Якби економічний внесок імігрантів обмежився тільки їх участю в освоєнні канадського Заходу, то і цього, на думку автора, було б цілком достатньо, כדי вва-

жати імміграцію для Канади історично виправданою. Її ж вплив на соціально-економічний розвиток, як бачимо, був набагато різностороннішим і багатограннішим.

Автор вважає, що вклад імміграції в економічний розвиток приймаючої країни слід оцінювати не тільки за його конкретними, наочними масштабами і безпосередніми результатами /кількість поселень, розміри оброблених і засвоєних земель, чисельність робітників-іммігрантів в різних галузях і т. ін./, але й за тим місцем, яке займали ці галузі чи сфери трудової діяльності в економічній структурі держави в цілому. З огляду на це міркування, роль імміграції в розвитку канадського господарства уявляється виключно важливою, бо проведений аналіз свідчить, що іммігранти працювали саме в ключових його галузях, які складали "несучий каркас" канадської економіки. Здійснене дослідження також свідчить, що імміграція в Канаді відіграла роль окремого і досі вагомого чинника /поряд з такими, як наявність капіталу, місткість ринку тощо/, який в цілому позитивно впливав на економічний розвиток, стимулюючи різні його сторони.

Місце імміграції в соціально-економічному розвитку Канади визначалося її впливом на динаміку економічних і соціальних процесів, які розвивалися тоді в цій країні. Цей вплив слід визнати дуже значним, тому що масова імміграція перших десятиліть ХХ ст. являла собою ту колосальну "енергетичну хвилю", яка значною мірою і зумовлювала динамізм економічного і соціального прогресу канадського суспільства. Наприклад, цілком очевидно, що механізм такого явища як соціальна мобільність запрацював набагато швидше в період масової імміграції.

Дисертант дійшов висновку, що імміграція 1900-1939 рр. повністю відповідала національно-державним інтересам Канади, і вектор її соціального і економічного розвитку в першій половині

нашого століття, безперечно, складався з урахуванням імміграційного фактору. Імміграція безпосередньо впливала на траєкторію, темпи і форми розвитку канадського суспільства, на його національне буття. Це і дозволяє, на думку дисертанта, віднести цей феномен до основоположних /або системоутворюючих/ чинників в канадській історії, особливо в національній, економічній і соціальній сферах.

Апробація роботи. Основний зміст і результати, ключові положення й висновки дисертації знайшли відображення у виголошених автором доповідях і повідомленнях на обласних історико-краєзнавчих конференціях, на IX, XI, XII Всесоюзних конференціях істориків-славістів /Ужгород, 1982 р., Мінськ, 1988 р., Москва, 1990 р./, на IV - VI суспільно-політичних читаннях "Молодь і актуальні проблеми історичної науки", на численних Всеукраїнських наукових конференціях, на Всесоюзній соціологічній конференції в Чернівцях в 1990 р., на Всесоюзній психологічній конференції в Чернівцях в 1991 р., на міжнародних конференціях "Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки на рубежі XIX - XX ст. Її роль в освоєнні канадського Заходу /до 100-річчя української еміграції/" в Чернівцях в 1990 р. і "Українські канадці 1924-1951: дослідження політики і фактів" в Едмонтоні /Канада/ в 1991 р., на конференції Міжнародної асоціації вивчення Канади "Національні проблеми в Канаді та СРСР" в Чернівцях в 1991 р., на конференції Російської асоціації вивчення Канади: "Канада: погляд зі Сходу та Заходу" /Москва, 1993 р./, на міжнародній науково-практичній психологічній конференції "Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі" /Чернівці, 1993 р./.

Дисертант виступав з різних аспектів теми в Українському музеї Канади, в Саскачеванському університеті та Інституті ім.

П.Могили /Саскатун, 1989 р./, Йоркському університеті /Торонто, 1991 р./. Дисертація обговорювалась на кафедрі історії нового та новітнього часу Чернівецького держуніверситету ім.Ю.Федьковича, де вона отримала позитивну оцінку і була рекомендована до захисту.

Наукові розробки дисертанта були запроваджені при виданні збірника листів українських емігрантів з Канади, низки наукових і науково-популярних статей, читанні лекцій з новітньої історії Канади на історичному факультеті Чернівецького держуніверситету і т. ін.

Основний зміст дисертації викладений в наступних роботах автора:

1. Борьба национальных меньшинств в Канаде за свои права. Научно-аналитический обзор. - М.: ИНИОН АН СССР, 1985. - 67 с.
2. З "Нового краю". Листи українських емігрантів з Канади /Зібрав і упорядкував, написав передмову О.І.Сич. - Едмонтон: вид-во Канадського Інституту українських студій Альбертського університету, 1991. - 66 с.
3. З "Нового краю". Листи українських емігрантів з Канади. - Чернівці, 1991. - 103 с.
4. Деякі аспекти імміграційної політики Канади наприкінці XIX - на початку XX ст. //Український історичний журнал. - 1981. - № II. - СС.101-109.
5. В.И.Ленин об иммиграции рабочих в период империализма //Вопросы новой и новейшей истории. Респ. межведомст. науч. сб-к. Вып.35. - Киев: Вида школа, 1989. - СС.3-12.
6. О роли славянской иммиграции в освоении канадского Запада /1896-1914 гг./ //Американский ежегодник. 1989. - М.: Наука, 1990. - СС.174-189.

7. Імміграція і економічне розв'язання Канади в 1896-1914 гг. //Наукові записки Закарпатської асоціації молодих істориків. - Ужгород, 1990. - СС.146-160.
8. О жизненном хронотопе імігрантов /на опыте Канады/ //Психология личности и время жизни человека. Сб-к науч. докладов по материалам Всесоюзной научной конференции. - Черновцы: ЧГУ, 1991. - СС.92-98.
9. Европейская іміграція і робочеє рухання в Канаде /1900 - 1914/ //Вопросы новой и новейшей истории стран Европы и Северной Америки. - Киев: УМК ВО, 1992. - СС.38-56.
10. Влияние іміграції на соціально-демографічну структуру и національний склад населення Канади в 1896-1914 гг. //Національний фактор і міжнаціональні відносини: Історія та сучасність /збірка наукових праць із загальної історії/. - Чернівці, 1992. - СС.74-85.
11. До питання про збереження національної самосвідомості в поліетнічному середовищі /на прикладі українців Югославії та Канади/ //Там же. - СС.103-129 /в соавторстве/. - СС.114-127.
12. Буковинська преса як джерело вивчення історії української еміграції до Канади /кінець XIX - 30-ті роки XX ст./ //Український історичний журнал. - 1992. - № 12. - СС.59-68.
13. Ксенофобія в Канаде накануне и во время первой мировой войны //Проблеми історії міжнародних відносин /збірник наукових статей/. - Чернівці, 1993. - СС.19-40.
14. Фактори збереження етнічної самосвідомості українських канадців //Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 5. - СС.69-77.
15. Імміграція в соціально-економічній структурі канадського общества /1900-1939 гг./ //Питання нової та новітньої історії країн Європи і Північної Америки. Вип. другий. - Част.І.

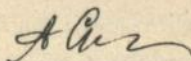
- Чернівці, 1993. - СС.109-135.

16. Буковинська еміграція до Канади в документах Державного архіву Чернівецької області //Вісник Центру буковинознавства. Серія історична. Вип.І. - Чернівці, 1993. - СС.92-102.
17. До питання про роль євреїв у процесі української еміграції в США і Канаду /кінець XIX - перші десятиріччя XX ст./ //Питання історії нового та новітнього часу /збірник наукових статей/. Вип. третій. - Чернівці, 1994. - СС.35-43.
18. До питання про сфери трудової діяльності української імміграції в Канаді в міжвоєнний період //Українська діаспора. - 1994. - Число 5.
19. О немецкой иммиграции в Канаде в 1874-1939 гг. //Вопросы германской истории. Немецкая диаспора и колонизация ХУШ - ХХ вв. Межвузов. сб-к науч. трудов. - Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1993. - СС.85-94.
20. О социальной адаптации иммигрантов в Канаде //Общественное сознание и общественные отношения в условиях перестройки /Материалы Всесоюз. научно-практич. конф. в г.Черновцы 15 - 17 мая 1990 г. Часть II.- Москва-Черновцы,1990.- СС.70-72.
21. О методологических подходах зарубежных ученых к изучению миграционных процессов //Молодь і актуальні проблеми історичної науки. Тези У сусп.-політ. читань 29 - 30 травня 1990 р. - Київ, 1990. - СС.150-152.
22. Про участь українських емігрантів у заселенні та освоєнні канадського Заходу //Матеріали міжнародної конф. "Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки на рубежі XIX - XX ст. Її роль в освоєнні канадського Заходу" /До 100-річчя української еміграції/. - Чернівці, 1990. - СС.141-145.
23. Про нову інтерпретацію причин української еміграції до Кана-

- ди // X Всеукраїнська славістична конф. "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури" /тези доповідей/. - Том II. - Чернівеці, 1992. - СС.161-162.
24. О межконтинентальных миграциях в период новой истории //Актуальные проблемы исследования и преподавания новой истории стран Западной Европы и Америки. - Одесса, 1992. - СС.49-52.
25. Об иммиграции меннонитов Юга Украины в Канаду //Міжнародні відносини на Півдні України: історія та сучасність. Всеукраїнська наук. конф. Тези. 27 - 28 травня 1993 р. Частина I. Запоріжжя, 1993. - СС.36-40.
26. Канада в письмах українських іммігрантів /конец XIX - начало 1930-х гг./ //Канада: взгляд с Востока и Запада /тезисы международной конференции/, 7 - 10 июля 1993 г. - С.52 /на англ. мові/.
27. Иммигранты в обществе: неизбежен ли конфликт /опыт Канады? //Природа, феноменология та динаміка конфліктів у сучасному світі /Тези доповідей Міжнародної наук.-практ. конф./ - 19-21 жовтня 1993 року. Частина I. - Чернівеці, 1993. - СС.158-159.
28. Распорич Э.У. В поисках лучшей жизни: история хорватов в Канаде: Реферат //Реферативный журнал. Общественные науки за рубежом. Серия 5. История. - 1984. - № 5. - СС.119-122.
29. Эмиграция из Северной, Центральной и Южной Европы: теоретические и методологические принципы исследования: Реферат //Там же. - 1985. - № 4. - СС.107-110.
30. Сороко-Цюпа О.С. История Канады: Реферат //РЖ. Общественные науки в СССР. Серия 5. История. - 1986. - № 4. - СС.116-119.
31. В твою заштиту: война, этнические группы и канадское государство, 1939-1945: Реферат //РЖ. Общественные науки за рубежом. Серия 5. История. - 1990. - № 6. - СС.127-130.

32. Кравчук П. Вони обрали Канаду: Реферат //Там же. - 1992. - № 4. - СС.61-64.
33. Норри К., Оврем Д. История канадского хозяйства: Реферат //Там же. - СС.78-82.
34. Новые лица в толпе. Экономическое и социальное влияние иммиграции: Реферат //РЖ. Социальные и гуманитарные науки. Зарубежная литература. Серия 5. История. - 1993. - № I. - СС.67-72.

Из загальної кількості 63 опублікованих праць близько 50 стосуються теми дисертаційного дослідження.



Підписано до друку 17.10.94.
Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Офсетний друк. Ум. друк. аркушів 2,9.
Обл.- вид. аркушів 3,0. Замовлення 035.
Тираж 100

Друкарня видавництва "Рута"
Чернівецького державного університету
м. Чернівці, вул. Кошубинського, 2

Сыч А.И. Иммиграция и ее место в социально-экономическом развитии Канады /1900 - 1939 гг./.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.03. - всемирная история.

Черновицкий государственный университет, Черновцы, 1994.

Иммиграция играла и играет исключительно важную роль в канадской истории. Автор, основываясь на междисциплинарном подходе, анализирует влияние иммиграции на демографическую ситуацию в Канаде, экономическое развитие, социальный состав канадского населения и его социальную мобильность, урбанизацию, общественные движения /кооперативное, фермерское, рабочее/ и т.д. Иммигранты принесли с собой важные знания, мастерство, новые профессиональные навыки, которые легли в основу многих отраслей хозяйства, стимулируя развитие канадской экономики в первые три десятилетия XX в. Есть все основания говорить о многостороннем вкладе иммиграции в экономическое развитие и социальный прогресс Канады.

Sych A.I. Immigration and its place in social and economic development of Canada /1900 - 1939/.

Dissertation submitted in fulfilment of requirements for the degree of doctor of historical science 07.00.03.- world history.

Chernovtsy State University, Chernovtsy, 1994

Immigration has played and is playing an exceptionally important role in Canadian history. The author of the thesis based on multidisciplinary approach analyzes the impact of immigration on demographic situation in Canada, economic growth, social composition of the Canadian population and its social mobility, urbanization, social movements /cooperative, farmer, labor/ etc. Immigrants brought important knowledge, new craft and professional skills which formed the basis for a number of industries, greatly stimulating the development of the Canadian economy in the first three decades of the 20th century. There are all reasons for asserting the importance of many and varied contributions of immigration to Canada's economic growth and social progress.

Ключові слова: імміграція, імміграційна політика, соціально-професійний та етнічний склад, урбанізація, економічний розвиток, адаптація, ксенофобія, суспільні рухи.

AB 31.513

AB 31.513